

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1941

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΥ ΝΙΤΣΕ

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ

X

Κανένας όμως δεν πλήττει άτιμώρητα τόσο φοβερές άφηρημένες έννοιες όπως τό όν και τό μή όν· τό αίμα παγώνει, λίγο λίγο, όταν τις άγγίζουμε. Ήρθε κάποια μέρα πού ό Παρμενίδης έμπνεύσθηκε μιάν ιδέα παράδοξη, πού φαινότανε νά καταστρέφει όλους τούς προηγούμενους συνδυασμούς του σέ σημείο πού έννοιωσε την έπιθυμία νά τούς παραπετάξει όλους σέ κάποια γωνιά σαν ένα πουγγί με παλιά και χωρίς αξία νομίσματα. Παραδέχονται γενικά πως στην έσώτερη λογική έννοιών όπως τό όν και τό μή όν, προστέθηκε, για νά συμβάλει στο νέο έφεύρημα του νου του, μιά έντύπωση πού του ήλθε άπ' έξω, ή έντύπωση άπ' τή θεολογία του γέρω πλάνητα ραψωδού πού τραγουδούσε την άπόκρυφη θεοποίηση της φύσης, του Ξενοφάνη του Κολοφώνιου.

Ό Ξενοφάνης έζησε μιά έκπληκτική ζωή άλήτη αοιδού κ' έγινε με τά ταξίδια του άνθρωπος πολύσοφος και πολύζαιρος, πού ήξαιρε νά ρωτά και νά ιστορίζει· ό Ήράκλειτος τον καταριθμούσε για αυτό ανάμεσα στους « πολυίστορας » (1) και στις « ιστορικές » φύσεις, με την έννοια πού καθώρισάμε πιό πάνω. Από πού και τότε του ήρθε ή μυστική ροπή προς τό Έν και τό Ακίνητον (2), αυτό κανείς δε μπορεί νά νά συμπεράνει, ούτε και τώρα. Ίσως νά μην ήταν παρά ή αντίληψη ενός γέρου με καθιστική πιά ζωή, πού ύστερα από έναν τόσο πλανητικό και πολυκίνητο βίο, ύστερ' άπ' την άδιάκοπη προσπάθειά του νά γνωρίσει και νά μελετήσει, συλλαμβάνει σ' ένα

ύπέροχο και ύψιστο δράμα τή θείαν άνάπαυση στην άκίνησία του παντός, σέ μιάν άρχέγονη πανθειστικήν ειρήνη. Ήξάλλου, δεν βλέπω παρά σαν άπλή σύμπτωση τό γεγονός πως στον ίδιο τόπο, στην Έλέα, δυό άνθρωποι έζησαν, λίγον καιρό, ό ένας πλάι στον άλλο, πού ό καθένας τους έφερε στο κεφάλι του μέσα μιάν αντίληψη της Μονάδας. Δεν δημιουργούν σχολή και δεν έχουν τίποτε τό κοινό πού θά μπορούσε ό ένας νά μάθει από τον άλλον και κατόπιν νά τό διδάξει. Γιατί ή προέλευση της αντίληψης αυτής περι του Ένός είναι έντελώς διάφορη στον ένα παρ' ό,τι ήτανε στον άλλον· και μάλιστα αντίθετη· κι αν άκόμη παραδεχτούμε πως ένας γνώρισε τή θεωρία του άλλου, θάπρεπε, για νά την καταλάβει, νά τή μεταφράσει πρώτα στη δική του γλώσσα. Άλλά στή μετάφραση τούτη ό ειδικός χαρακτήρας της θεωρίας θά χανόταν όπωσδήποτε. Ένώ ό Παρμενίδης έφτασε στο ένιαίο του όντος μ' ένα συλλογισμό πού τον θεωρούσε καθαρώς λογικό και πού είχε άντλήσει από την έννοια του όντος και του μή όντος, ό Ξενοφάνης είναι ένας θρησκευτικός μυστικιστής και ή αντίληψή του περι της μυστικής μονάδας ανήκει, στην πραγματικότητα, στον 6ο αιώνα. Παρότι δεν ήταν προσωπικότητα τόσο επαναστατική όσον ό Πυθαγόρας, φανερώνει, όστόσο, με τά ταξίδια του την ίδια κλίση, την ίδιαν ανάγκη, νά καλυτερέψει τούς ανθρώπους, νά τούς έξαγνίσει και νά τούς θεραπεύσει. Είναι ένας διδάσκαλος της ήθικης, αλλά χωρίς νά ξεπερνά τό επίπεδο του ραψωδού· άργότερα θά ήταν άσφαλώς ένας σοφιστής. Δεν έχει όμοίο του στην Έλλάδα όταν καταδικάζει τά κρατούντα ήθη και τις τρέχουσες άξίες· αντίθετα δε προς τον Ήράκλειτο και τον Πλάτωνα, πού άποτραβήχτηκαν στη μονα-

(*) Συνέχεια από τό προηγούμενο.

1. « χρή γάρ εδύ μάλα πολλών ιστορας φιλοσόφους άνδρας είναι καθ' Ήράκλειτον. » Ήράκλ. Β.35 (67, 16) v.1, 2. (Π.τ.μ.)

2. « Ξενοφάνης μόν... έν είναι τό πάν έφησε σφαιροειδές και πεπερασμένον, ού γενητόν άλλ' αίδιον και άπάμπαν άκίνητον. » Ξενοφ. Α. 36 (42, 24). (Π.τ.μ.)

ξιά τους, ὁ Ξενοφάνης ἀντιμετώπισε τὸ ἴδιο κοινὸ ποῦ μαστίγωνε, μὲ τὴν ὀργή του καὶ τὴν εἰρωνία του, χωρὶς ὅμως τῆ φιλονεικη διάθεση ἐνὸς Θεοσίτη, γιὰ τὸν ἀκρίτο θαυμασμό του στὸν Ὅμηρο, γιὰ τὸ πάθος του στὶς νίκες τῶν γυμνικῶν ἀγώνων, γιὰ τὴ λατρεία του στοὺς μάρμαρένιους ἀνθρωπόμορφους θεοὺς. Ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία, ποῦ σ' αὐτὸν φτάνει στὸν ἀνώτατο βαθμὸ τῆς, κ' ἡ ὀλοκληρωτικὴ του χειραφέτηση ἀπ' ὄλες τίς συμβατικότητες, τὸν φέρνουν σιμώτερα στὸν Παρμενίδη παρ' ὅσο ἡ ἀντίληψη του γιὰ τὴν ὑπέρτατη θεϊκὴ Μονάδα ποῦ προσατένισε κάποτε σ' ἓνα ἀντάξιο τοῦ αἰῶνα τοῦ δράμα, καὶ ποῦ δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὸ *Ἔ*, *Ὀ* τοῦ Παρμενίδη, παρὰ στὴν ἔκφραση καὶ στ' ὄνομα, ἀλλ' ὄχι βέβαια καὶ στὴν καταγωγή.

Τὴ θεωρία του γιὰ τὸ ὄν ὁ Παρμενίδης τὴ βρῆκε μᾶλλον σὲ μιὰν ἐντελῶς ἀντίθετη πνευματικὴ κατάσταση. Ἐκείνη τὴ μέρα, καὶ στὴν πνευματικὴν ἐκείνη κατάσταση, ἐξετάζε τὰ δυὸ αὐτὰ ἀντίθετα ποῦ ἐνεργοῦσαν ἀπὸ κοινοῦ, ποῦ ὁ ἔρωτας καὶ τὸ μῖσος τοὺς συγκροτοῦν τὸν κόσμον καὶ τὸ γίνεσθαι, τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν, τίς θετικὲς καὶ ἀρνητικὲς ἰδιότητες — καὶ ξάφνου στάθηκε γεμάτος δυσπιστία πρὸς τὴν ἰδέα τῆς ἀρνητικῆς ἰδιότητας, τοῦ μὴ ὄντος. Ἐνα πρᾶγμα ποῦ δὲν ὑπάρχει, μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ ποιότητα; [ἰδιότητα;] Ἡ, ἀκόμη θεωρητικώτερα, ὅτι δὲν ὑπάρχει μπορεῖ καὶ νὰ ὑπάρχει; Ἡ μόνη ὅμως μορφή γνώσης ποῦ μᾶς ἐμπνέει ἀμέσως ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη καὶ ποῦ κανεὶς δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὴ διαμφισβητήσῃ παρὰ μόνο ἀπὸ ἐγκεφαλικὴ διαταραχὴ, εἶναι ἡ ταυτολογία $A = A$. Ἄλλ' ἡ ταυτολογικὴ αὐτὴ γνώση τοῦ ἐκράυγαζε ἐπίσης ἀδυσώπητα: «Ὅτι δὲν ὑπάρχει, δὲν ὑπάρχει. Ὅτι ὑπάρχει, ὑπάρχει». Ξαφνικὰ ἐνοιωσε νὰ βαραινεὶ τὴ ζωὴ του ἓνα τερατῶδες λογικὸ σφάλμα· πραγματικὰ εἶχε πάντοτε ἀδίσταχτα παραδεχθῆ πῶς ὑπῆρχαν ἀρνητικὲς ἰδιότητες [ποιότητες], μὴ ὄν, ὅτι δηλαδή, γιὰ νὰ τὸ ἐκφράσουμε μὲ κάποιον τύπο, $A = \text{μὴ } A$, πρᾶγμα ποῦ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι τέλεια διαστροφή τῆς σκέψης. Πραγματικὰ, ὅταν τὸ συλλογιζόταν, τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀνθρώπων ἔκρινε σύμφωνα μ' αὐτὸν τὸν διάστροφο τρόπο κι' ὁ ἴδιος ἔπαιρνε ἀπλούστατα μέρος στὸ κοινὸ τοῦτο ἔγκλημα ἀπέναντι τῆς λογικῆς. Ἄλλ' ἡ ἴδια στιγμή ποῦ τὸν κατηγορεῖ γιὰ τὸ ἔγκλημα τοῦτο, τὸν περιβάλλει μὲ τὴ δόξα μιᾶς ἀνακάλυψης: βρῆκε μιὰν ἀρχή, ἓνα κλειδί τοῦ παγκόσμιου μυστηρίου· μακριὰ ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινη παραίσθηση, ὀδηγημένος ἀπὸ τὸ σταθερὸ καὶ φοβερὸ χέρι τῆς ταυτολογικῆς ἀλήθειας σχετικὰ μὲ τὸ ὄν, εἰσχωρεῖ τώρα στὴν ἀβυσσο τῶν πραγμάτων.

Στὸ δρόμο του συναντᾷ τὸν Ἡράκλειτο —δυσάρεστη συνάντηση! Αὐτὸς ποῦ ἐπέμενε προπάντων στὴν αὐστηρὴ διάκριση

τοῦ ὄντος καὶ μὴ ὄντος, ἦταν ὑποχρεωμένος, κυρίως τώρα, νὰ μισεῖ βαθύτατα τὸ παιγνίδι τῶν ἀντινομῶν τοῦ Ἡράκλειτου, κι' ἀξιώματα ὅπως αὐτό: «Υπάρχουμε καὶ ταυτόχρονα δὲν ὑπάρχουμε... τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν εἶναι ταυτόχρονα τὸ ἴδιο καὶ ἄλλο πρᾶγμα» πρόταση ποῦ συσκοτίζει καὶ μπερδεύει ὅτι εἶχε ἀποσαφηνίσει καὶ ξεκαθαρίσει καὶ ποῦ τὸν ἔκαν' ἔξαλλο: «Παραμερίστε τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς, ξεφωνοῦσε, ποῦ φαίνονται νάχουν δυὸ κεφάλια καὶ δὲν ξαίρουν τίποτα. Σ' αὐτούς, ὅλα εἶναι ρευστά, ἀκόμη καὶ τὸ μυαλό τους. Μένουν καταθαμπωμένοι μπροστὰ στὰ πράγματα, μὲ θάνατο κουφοὶ καὶ τυφλοὶ γιὰ νὰ μπερδεύουν ἔτσι τ' ἀντίθετα!»⁽¹⁾. Ἡ ἀντίληψη τῆς μάζας, ἀνυμνούμενη ἀπὸ ἓνα παιγνίδι ἀντινομῶν καὶ δοξολογούμενη ὡς ἡ ἀνώτατη ἔκφραση κάθε γνώσης, τοῦ φαινότανε θλιβερὴ κι' ἀνεξήγητη.

Βυθιζότανε τότε στὸ ψυχρὸ λουτρὸ τῶν τρομακτικῶν τοῦ ἀφαιρέσεων. Ὅτι ἀληθινὰ ὑπάρχει, πρέπει νὰ εἶναι αἰωνίως παρόν· δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ πῶς ἦταν οὔτε ὅτι θὰ εἶναι. Τὸ ὄν δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει γεννηθῆ, γιὰτὶ ἀπὸ ποῦ θὰ γεννιόταν; Ἀπὸ τὸ μὴ ὄν; Ἀλλὰ τὸ μὴ ὄν δὲν ὑπάρχει, καὶ συνεπῶς δὲ μπορεῖ τίποτε νὰ παραγάγει⁽²⁾. Ἀπὸ τὸ ὄν; Μ' αὐτὸ θὰ σήμαινε πῶς θὰ

1. Πρβ.:

Χρή τὸ λέγειν τε νοεῖν τ' ἓν ἐμμεναί· ἔστι γὰρ εἶναι, μὴδὲν δ' οὐκ ἔστιν· τὰ σ' ἐγὼ φράζεσθαι ἀνωγα. Πρώτης γὰρ σ' ἀφ' ὀδοῦ ταύτης διζήσιος [εἰργω], αὐτὰρ ἔπειτ' ἀπὸ τῆς, ἣν δὴ βροτοὶ εἰδότες οὐδὲν πλάττονται δίκρανοι· ἀμχανίη γὰρ ἐν αὐτῶν στήθεσιν ἰθύνει πλακτὸν νόον· οἱ δὲ φοροῦνται κωφοὶ ὁμῶς τυφλοὶ τε, τεθηπότες, ἀκριτα φύλα, οἷς τὸ πέλειν τε καὶ οὐκ εἶναι ταῦτόν νενόμισται· κοῦ ταυτόν, πάντων δὲ παλίντροπος ἔστι κέλευθος.

Παρμ. «Περὶ Φύσεως» Β. 6. (117,12) (Π. τ. Μ.)

2. Πρβ. «τὸ δὲ μὴ ὄν ἐν τοῖς ὄλοις οὐκ ἔστιν. οὐτως οὖν τὸ ὄν ἀγέννητον ἀπολείπει» (Πλουτ. Στρωματέων, 5. Βλ. Παρμ. Α. 22 (108,45) καὶ «παρὰ γὰρ τὸ ὄν τὸ μὴ ὄν οὐδὲν ἀξιοῦν εἶναι, εἰ ἀνάγκης ἐν οἴεται εἶναι τὸ ὄν καὶ ἄλλο οὐδὲν...» Ἀριστ. Μεταφ. Α. 5. 985. (Diels, Fr. Παρμ. Α. 24 (109,11)). Ἐπίσης «τὸ παρὰ τὸ ὄν οὐκ ὄν, ἀλλὰ καὶ μοναχῶς λέγεται τὸ ὄν· ἐν ἀρα τὸ ὄν». Σιμπλ. Φυσ. 115,11. (Αὐτ.). Καὶ στὸ ποίημα «Περὶ Φύσεως» τοῦς ἐξῆς στίχους:

οὐδὲ ποτ' ἦν οὐδ' ἔσται, ἐπεὶ νῦν ἔστιν ὁμοῦ πᾶν, ἐν, συνεχές· τίνα γὰρ γένναν διζήσεται αὐτοῦ; πῆ πόθεν ἀξήθεν;

Παρμ. Β. 8 (119,2)

καὶ:

... ταῦτα δὴ περὶ τοῦ κυρίως ὄντος λέγων ἐναργῶς ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἀγέννητον τοῦτο τὸ ὄν· οὔτε γὰρ ἐξ ὄντος· οὐ γὰρ προὔπηρχεν ἄλλο ὄν· οὔτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· οὐδὲ γὰρ ἔστι τὸ μὴ ὄν, καὶ διὰ τὸ δὲ τότε, ἀλλὰ μὴ καὶ πρότερον ἢ ὕστερον ἐγένετο; ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τοῦ πῆ μὲν ὄντος πῆ δὲ μὴ ὄντος, ὡς τὸ γεννητὸν γίνεταί· οὐ γὰρ ἂν τοῦ ἀπλῶς ὄντος προὔπαρχοι τὸ πῆ μὲν ὄν πῆ δὲ μὴ ὄν, ἀλλὰ μετ' αὐτὸ ὕφεστηκε». (Σιμπλ. Φυσ. 144,29.— Παρμ. Β. 8. (117,6).

Καὶ πῶς κάτω:

*** οὐτ' ἐκ μὴ ὄντος ἐάσω φάσθαι σ' οὐδὲ νοεῖν· οὐ γὰρ φατὸν οὐδὲ νοητὸν ἔστιν ὅπως οὐκ ἔστι, τί δ' ἂν μιν καὶ χρέος ᾖσεν ὕστερον ἢ πρόθεν, τοῦ μηδενὸς ἀρξάμενον, φῦν; οὕτως ἡ πᾶμπαν πελέναι χρεῶν ἔστιν ἡ οὐχί.

οὐδὲ ποτ' ἐκ μὴ ὄντος ἐφήσει πίστιος ἰσχυρὸς γίνεσθαι τι παρ' αὐτό, τοῦ εἶνεκεν οὔτε γενέσθαι οὐτ' ἄλλουσθαι ἀνῆκε δίκη χαλάσασα πέδων, ἔστιν ἡ ἀνάγκη.

γεννοῦσε τὸν ἑαυτό του. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴ φθορά. Κι' αὐτὴ εἶναι ἐπίσης ἀδύνατη ὅσο καὶ τὸ γίνεσθαι, ὅπως κάθε μεταβολή, κάθε προσθήκη, κάθε ἐλάττωση. Ἡ γενικὴ ἀρχὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθη: «Γιὰ κάθε τι ποῦ θὰ μπορούσαμε νὰ εἰποῦμε: ὑπῆρξε ἢ θὰ ὑπάρξει, δὲν ὑφίσταται. Γι' αὐτὸ ποῦ ὑπάρχει, δὲ μπορούμε ποτέ νὰ πούμε: δὲν ὑπάρχει». Τὸ ὄν εἶναι ἀδιαιρέτο, γιατί ποιά ἐξωτερικὴ δύναμη θὰ μπορούσε νὰ τὸ διαιρήσῃ; Εἶναι ἀκίνητο, γιατί σὲ ποιά κατεύθυνση θὰ μπορούσε νὰ κινηθῆ; Δὲν μπορεί νὰ εἶναι οὔτε ἀπεριόριστα μεγάλο οὔτε ἀπεριόριστα μικρό, γιατί εἶναι περατωμένο, κ' ἔνα ἀπειρο ποῦ μᾶς δίνεται σάν περατωμένο εἶναι μιὰ ἀντίφαση. Πλανᾶται ἀκίνητο, περιορισμένο, τελειωμένο, παντοῦ ἰσορροπο, ἐξίσου τέλειο ἀπὸ κάθε πλευρά, σφαιροειδές, ἀλλ' ὄχι σὲ χῶρο, γιατί ὁ χῶρος αὐτός θὰ ἦταν ἕνα δεῦτερο ὄν (1). Δὲ μπορούν λοιπὸν νὰ ὑπάρξουν πολλὰ ὄντα, γιατί γιὰ νὰ χωρισθοῦν θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει ἀνάμεσά τους κάτι ποῦ δὲν θὰ ἦταν αὐτὸ τὸ ὄν — ὑπόθεση ποῦ αὐτοκαταστρέφεται. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν παρά ἡ αἰώνια Μονάδα.

Ὅταν ὁμοῦς ὁ Παρμενίδης ἔστρεφε τὸ βλέμμα του πρὸς τὸν κόσμον τοῦ γίνεσθαι, ποῦ τὴν ὑπαρξὴ του πάσχισε προηγουμένως νὰ συλλάβῃ μὲ τόσο ἐξυπνοὺς νοητικὸς συνδυασμοὺς, ἐξοργιζότανε μὲ τὰ μάτια του γιατί ἔβλεπαν τὸ γίνεσθαι, καὶ μὲ τ' αὐτιά του γιατί τ' ἀκούγανε. «Μὴν πιστεύετε σ' αὐτὰ τὰ ἡλίθια μάτια, προστάζει τώρα, μὴν πιστεύετε τὴν ἠχηρὴ ἀκοὴ καὶ τὴ γλῶσσα· ἐξετάζετε τὰ πάντα μὲ μόνη τὴ δύναμη τῆς σκέψης» (2). Ἔκανε ἔτσι τὴν πρώτη κριτικὴ τοῦ ὄργανου τῆς γνώσης — κριτικὴ ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ, μολονότι ἀνεπαρκῆ καὶ ποῦ οἱ συνέπειές της ἦταν τόσο ὀλέθριες. Χωρίζοντας βίαια τὶς αἰσθήσεις ἀπὸ τὴν ἰκανότητα τὴν ἀφηρημένη σκέψη, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ λογικὸ, σάμ-

πως νὰ ἦτανε δυὸ ἰδιότητες ὀλοτέλα διαφορετικὲς, κατάστρεψε αὐτὴν τὴν ἴδια τὴ νόση καὶ παρακίνησε στὴν ὀλοκληρωτικὰ σφαιερὴ τούτῃ διάκριση μεταξὺ «πνεύματος» καὶ «σώματος» ποῦ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ κυρίως τοῦ Πλάτωνα, βαραίνει σ' ὀλοκληρὴ τὴ φιλοσοφία. Ὅλες οἱ ἀντιλήψεις τῶν αἰσθήσεων, σκέπτεται ὁ Παρμενίδης, μᾶς ἀπατοῦν καὶ ἡ κυριώτερή τους ἀπάτη συνίσταται κυρίως σὲ νὰ μᾶς κάνουν νὰ πιστέψουμε πῶς τὸ μὴ ὄν ὑπάρχει, ὅτι τὸ γίνεσθαι ἔχει καὶ τοῦτο κάποια «ὄντοτητα». Ὅλη αὐτὴ ἡ ποικιλία καὶ ἡ παρδαλότητα τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου, οἱ μεταβλητὲς ἰδιότητές του, ἡ τάξη ποῦ διέπει τὴν πλημμυρίδα καὶ τὴν ἀμπωτι, ὅλα αὐτὰ ἀπορρίπτονται χωρὶς οἶκτο, σάν ἀπλὴ φαινομενικότητα καὶ παραίσθηση, ὅλα αὐτὰ δὲν μᾶς διαφωτίζουν σὲ τίποτα, εἶναι λοιπὸν κόπος χαμένους ν' ἀπασχολεῖται κανεὶς μ' αὐτὸν τὸν ψευδολόγο, τὸν ἀνύπαρχτο κόσμο ποῦ εἶναι καθαρὴ ἀπάτη τῶν αἰσθήσεων μᾶς. Ὅποιος ἐκφέρει γιὰ τὸ σύνολο τῶν πραγμάτων τὴν κρίση τοῦ Παρμενίδη, παύει νὰ νοιώθει τὴν ἐπιθυμία νὰ μελετήσῃ τὴ φύση στὶς λεπτομέρειές της, τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἐξανεμίζεται καὶ μέσα του σχηματίζεται ἕνα ἀπόθεμα μίσους γι' αὐτὴ τὴν ψευδαίσθηση ἀπ' ὅπου δὲν μπορεί νὰ ξεφύγῃ. Ἡ ἀλήθεια, λοιπὸν, δὲ μπορεί πιά παρά νὰ κατοικεῖ στὶς ὠχρότατες καὶ ξεθωριασμένες γενικότητες, στ' ἀδεια περικαλύμματα τῶν πρὸ ἀκαθόριστων λέξεων, σάν μέσα σὲ πύργους ἀπὸ κλωστὲς ἀράχνης· καὶ παράπλευρα σ' αὐτὴ τὴν «ἀλήθεια» στέκει ὁ ἀναιμικός σάν ἀφηρημένη γνώση φιλόσοφος, σαβανωμένος μέσα σὲ πυκνὸ δίχτυ ἀπὸ ὀρισμούς. Ἡ ἀράχνη ἀποζητεῖ τὸ αἶμα τῶν θυμάτων της, ἀλλ' ὁ παρμενιδικός φιλόσοφος μισεῖ ἀκριβῶς τὸ αἶμα τοῦ θύματος του, τὸ αἶμα τῆς ἐμπειρικῆς ἀλήθειας ποῦ θυσίασε..

XI

Κι' αὐτὸς ἦταν ἕνας Ἑλληνας, ποῦ ἡ «ἀνθησὴ» του συμπίπτει σχεδὸν μὲ τὴν ἀ-

παρξὴ τῆς Ἰωνικῆς Ἐπανάστασης. Ἦτανε τότες δυνατὸ σ' ἕναν Ἑλληνα νὰ ξεφύγῃ

ἀλλ' ἔχει· ἡ δὲ κρίσις περὶ τούτων ἐν τῷδ' ἔστιν· ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν· κέκριται δ' οὖν, ὡς περ ἀνάγκη, τὴν μὲν ἔαν ἀνόητον ἀνόνημον (οὐ γὰρ ἀληθὴς ἔστιν ὁδός), τὴν δ' ὡς τε πέλειν καὶ ἐτήτυμον εἶναι, πῶς δ' ὄν ἔπειτα πέλοι τὸ ὄν; πῶς δ' ἄν κε γένοιτο; εἰ γὰρ ἔγενετ', οὐκ ἔστι (1), οὐδ' εἴποτε μέλλει ἔσεσθαι. τῶς γένεσις μὲν ἀπέσβεσται καὶ ἀπυστος δλεθρος, οὐδὲ διαιρετόν ἔστω, ἐπεὶ πᾶν ἔστιν ὁμοῖον· οὐδέ τι τῆ μᾶλλον, τὸ κεν εἴργοι μιν συνέχεσθαι, οὐδέ τι χειρότερον, πᾶν δ' ἐμπλεόν ἔστιν ἔόντος.

οὐλον ἀκίνητόν τ' ἔμεναι. τῷ πάντ' ὄνομ(α) ἔσται, ὅσα βροτοὶ κατέθεντο πεποιθότες εἶναι ἀληθῆ, γίνεσθαι τε καὶ δλλυσθαι, εἶναι τε καὶ οὐχί, καὶ τόπον ἀλλάσειν διὰ τε χρόα φανὸν ἀμείβειν. αὐτὰρ ἐπεὶ πείρας πύματον, τετελεσμένον ἔστι πάντοθεν, ἐδύκλου σφαιρῆς ἐναλίγκιον ὄγκῳ μεσοῦθεν ἰσοπαλὲς πάντη· τὸ γὰρ οὔτε τι μεῖζον

οὔτε τι βαιότερον πελέναι χρεόν ἔστι τῆ ἢ τῆ.

[Παρμ. Β. 8. (119, 120) (Π. τ. Μ.).

1. Πρβλ. Ἰσπολ. Ἄναιρ. Γ. 11 (2) «ὁ αὐτός δὲ εἶπεν ἀτίδιον εἶναι τὸ πᾶν καὶ οὐ γενόμενον καὶ σφαιροειδὲς καὶ ὁμοῖον, οὐκ ἔχον δὲ τόπον ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἀκίνητον καὶ πεπερασμένον». Παρμ. Α. 23 (109, 7).

2. Πρβ.:

«... ἀλλὰ σὺ τῆσδ' ἀφ' ὁδοῦ διζήσιος εἴργε νόημα μὴδὲ σ' ἔθος πολὺπειρον ὁδὸν κατὰ τήνδε βιάσθω, νωμᾶν ἀσκοπον ὄμμα καὶ ἠχῆσσαν ἀκοῦην καὶ γλῶσσαν, κρίναι δὲ λόγῳ πολὺδερην ἔλεγχον ἐξ ἐμέθεν ρηθέντα. μόνος δ' ἔτι θυμὸς ὁδοῖο λείπεται...»

Παρμ. «Περὶ Φύσεως» Β. 1. (115, 14).

Ἐπίσης: «καὶ τὰς αἰσθήσεις ἐκβάλλει ἐκ τῆς ἀληθείας». Πλουτάρχου, Στρωματέων. 5. (Βλ. Diels, Bt. Παρμ. Α. 22 (108, 43). — καὶ: Ἄετ. IV. 9, 1: «... Παρμενίδης... ψευδαῖς εἶναι τὰς αἰσθήσεις». Βλ. Heitsch Diels: Doxographi Graeci, σελ. 142.

ἀπὸ τὸν πληθωρικὸ πλοῦτο τῆς πραγματικότητας σὰν ἀπὸ μιὰν ἀπλὴ ταχυδαχτυλουργία φανταστικῶν σχημάτων, καὶ νὰ καταφύγει, ὄχι καθὼς ὁ Πλάτωνας στὴ χώρα τῶν αἰώνιων ἰδεῶν, στὸ ἐργαστήρι τοῦ τεχνίτη τοῦ σύμπαντος γιὰ νὰ βραχίση τὸ βλέμμα του ἀνάμεσα στ' ἀστὶλα κι' ἀνέγγιχτα πρωτότυπα τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ στὴν πτωματικὴ καὶ τελευτωμένην εἰρήνην τῆς ψυχρότερης καὶ τῆς πρὸ ἀνέκφραστης ἀπ' ὅλες ἔννοιαι τοῦ ὄντος. Φυσικὰ πρέπει ν' ἀποφύγουμε νὰ ἐρμηνεύσουμε ἕνα γεγονός τόσο περίεργο στηριζόμενοι σὲ πλαστές ἀναλογίες. Ἡ φυγὴ αὐτὴ δὲν ἦτανε φυγὴ ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον, ὅπως τὴν ἐννοοῦν οἱ Ἰνδοὶ φιλόσοφοι· κίνητρό της δὲν ἦτανε ἡ βαθειὰ θρησκευτικὴ πεποίθησι στὴ φθορὰ, στὴν ἀστάθεια καὶ στὴ δυστυχία τῆς ὑπαρξῆς· ὁ ὑπέριστατος αὐτὸς σκοπός, ἡ ἡρεμία τοῦ ὄντος, δὲν παρουσιαζότανε σὰν ἀπόκρυφὴ ἀπορρόφησι σὲ μιὰν ἐνιαία, ἐκστατικὴ καὶ ὀλοκληρωτικὴ αὐτάρκη ἀναπαράστασι, ποῦ γιὰ τὸν κοινὸν ἄνθρωπον εἶναι αἰνίγμα καὶ σκάνδαλον. Ἡ σκέψις τοῦ Παρμενίδου δὲν ἔχει τίποτε ἀπὸ τὸ στυγνὸ καὶ μεθυσιτικὸ ἄρωμα τῆς Ἰνδικῆς φιλοσοφίας, ποῦ κάποιον ἀναθυμίασή του θὰ μπορούσε ἴσως κανεὶς νὰ αἰσθανθῆ στὸν Πυθαγόρα καὶ στὸν Ἐμπεδοκλή. Τὸ ἐκπληκτικώτερον γιὰ τὴν ἐποχὴ εἶναι μᾶλλον αὐτὴ ἡ χωρὶς ἄρωμα, χωρὶς χρῶμα, χωρὶς ψυχὴ καὶ σχῆμα σκέψις, μὲ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἔλλειψιν αἵματος, θρησκευτικότητος, ἠθικῆς θερμότητος, ὁ ἀφηρημένος σχηματικὸς χαρακτήρας της, — κι' αὐτὰ σ' ἕναν Ἑλληνα! — ἀλλὰ προπάντων ἡ τρομαχτικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀγῶνα αὐτοῦ πρὸς τὴν βεβαιότητα, σ' ἕναν αἰῶνα ὅπου ἡ σκέψις εἶναι μυστικιστικὴ, ἐξαιρετικὰ εὐμετάβολη καὶ φαντασιόπληκτη. «ὦ θεοί, — εἶναι ἡ προσευχὴ τοῦ Παρμενίδου, — χαρίστε μου μιὰ καὶ μόνη βεβαιότητα, ἔστω καὶ μιὰν ἀπλὴν σανίδα στὴ θάλασσα τῆς ἀβεβαιότητος, πλατείᾳ τόσο μόνο ποῦ νὰ μπορῶ νὰ κοιμηθῶ! Κρατήστε γιὰ τὸν ἑαυτὸ σας κάθε τι ποῦ εἶναι στὸ γίνεσθαι του, τίς ποικιλόχρωμες, ἀνθισμένες, ἀπατηλές, γοητευτικές, ζωντανές μορφές καὶ μὴ μοῦ δίνετε παρὰ τὴ μόνη, τὴ φτωχὴν ὀλοάδεια βεβαιότητα.»

Ὁ Παρμενίδης στὴ φιλοσοφίᾳ του προοιμιάζει τὸ θέμα τῆς ὄντολογίας. Ἡ πεῖρα δὲν τοῦ ἔδινε πουθενὰ τὸ ὄν, ὅπως τὸ φανταζόταν. Ἀπὸ τ' ὅτι μπορούσε νὰ τὸ διανοεῖται, ἔφτανε στὸ συμπέρασμα ὅτι μπορούσε νὰ ὑπάρχει, συμπέρασμα ποῦ προϋποθέτει ὅτι ἔχουμε ἕνα ὄργανον τῆς γνώσεως ἱκανὸ νὰ εἰσχωρήσῃ στὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, μένοντα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πεῖρα. Τὸ ὕλικόν τῆς σκέψεως μας, κατὰ τὸν Παρμενίδην, δὲν ἔγκειται στὸ πραγματικόν, νοούμενον ἐνορατικόν, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ τῶν ἔξω, ἀπὸ ἕναν κόσμον ὑπερ-αισθητόν, ποῦ φτάνουμε σ' αὐτὸν κατ' εὐθείαν μὲ τὴν σκέψιν. Εἶναι γεγονός, ἐξάλλου, ὅτι ὁ Ἀριστο-

τέλης ὑποστήριζε, ἐκτὸς ἀπὸ κάθε ἄλλο συμπέρασμα, ὅτι ἡ ὑπαρξὴ δὲν ἀποτελεῖ ποτὲ μέρος τῆς οὐσίας κι' ὅτι ἡ ὑπαρξὴ δὲν ἀνήκει στὴ φύσιν τῶν πραγμάτων. Γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνη ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ὄντος — ποῦ οὐσία του εἶναι ἀκριβῶς τ' ὅτι ὑπάρχει — τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὄντος. Ἡ λογικὴ ἀλήθεια τῆς ἀντινομίας αὐτῆς, τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος, εἶν' ὀλοτέλα μηδαμινή, ἂν τὸ ἀντικείμενον ποῦ ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα της, ἂν τὸ πραγματικόν ποῦ νοοῦμε ἐνορατικὰ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς δοθῆ, γιὰ τὴν ἀντινομίαν αὐτὴν ἐξάγεται ἀφαιρετικὰ ἀπὸ τὴν ἐνορατικὴν πραγματικότητα. Ἄν δὲν ἀναχθοῦμε στὴν ἐνόραση, ἡ λογικὴ αὐτὴ ἀλήθεια δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἕνα ἀπλὸ παιγνίδι παραστάσεων, ἀνίκανον γιὰ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ σ' ὀποιαδήποτε γνώσιν. Γιὰ τὸ ἀπλὸν λογικὸν κριτήριον τῆς ἀλήθειας, ὅπως ὁ Κάντ τὸ διδάσκει, ἡ συμφωνία δηλαδὴ μιᾶς γνώσεως μὲ τοὺς γενικοὺς καὶ τυπικοὺς κανόνες τῆς νόησεως καὶ τοῦ λογικοῦ, εἶναι στὴν πραγματικότητά ὁ ὄρος *sine qua non*, δηλαδὴ ὁ ἀρνητικὸς ὄρος τῆς ἀλήθειας, ὅμως ἡ λογικὴ δὲ θὰ μπορούσε νὰ πάει πρὸ μακρῶν καὶ δὲν διαθέτει καμμιά λυθία λίθον γιὰ νὰ ξετρύπῃ τὴν πλάνην ποῦ ἀφορᾷ ὄχι τὴν μορφήν ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον. Μόλις, λοιπόν, ἀναζητήσουμε τὸ λογικὸν περιεχόμενον τῆς διλημματικῆς αὐτῆς ἐναλλαγῆς: «Ὅτι ὑπάρχει, ὑπάρχει, ὅτι δὲν ὑπάρχει, δὲν ὑπάρχει», δὲν βρίσκουμε καμμιά πραγματικότητα ποῦ νὰ εἶναι αὐστηρὰ σύμφωνη μ' αὐτὸ τὸ διλήμμα. Μπορῶ, δηλαδὴ, νὰ πῶ γιὰ ἕνα δέντρο καὶ ὅτι «ὑπάρχει», ἂν τὸ συγκρίνω μ' ὅλα τ' ἄλλα πράγματα καὶ ὅτι «Γίνεται» ἂν τὸ συγκρίνω μὲ τὸν ἑαυτὸν τοῦ σὲ μιὰν ἄλλῃ στιγμῇ τοῦ χρόνου ἢ ὅτι «δὲν ὑπάρχει» — λ.χ.: δὲν εἶν' ἀκόμη δέντρο ὅσο τὸ βλέπω στὴν κατάστασιν τοῦ θάμνου. Οἱ λέξεις δὲν εἶναι παρὰ σύμβολα γιὰ τίς σχέσεις τῶν πραγμάτων ἀνάμεσά τους καὶ μὲ μᾶς, δὲν ἀγγίζουσι ποτὲ τὴν ἀπόλυτην ἀλήθειαν, καὶ ἡ λέξις «ὄν», μέσα σ' ὅλα τ' ἄλλα, δὲν ἐκφράζει παρὰ τὴ γενικὴν σχέσιν ποῦ συνδέει ὅλα τὰ πράγματα ἀνάμεσά τους — ὅπως καὶ ἡ λέξις μὴ ὄν. Ἄν μᾶς εἶναι ὅμως ἀδύνατον ν' ἀποδείξουμε κι' αὐτὴν ἀκόμη τὴν ὑπαρξὴ τῶν πραγμάτων, ἡ σχέσις τῶν πραγμάτων μεταξὺ τους, ὅτι ὀνομάζουμε ὄν καὶ μὴ ὄν, δὲν θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ προχωρήσουμε οὔτε ἕνα βῆμα πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οἱ λέξεις καὶ οἱ ἔννοιαι δὲν θὰ μᾶς κάνουν ποτὲ νὰ πηδήξουμε τὸν τοῖχον τῶν σχέσεων, οὔτε νὰ εἰσχωρήσουμε σὲ κανένα ἀρχέγονον μυθικὸν βάθος τῶν πραγμάτων, ἐνῶ οἱ ἀφηρημένες μορφές τῆς αἰσθητῆς καὶ νοητικῆς ἀντίληψης, ὁ χώρος, ὁ χρόνος καὶ ἡ αἰτιότητα, δὲν μᾶς προσφέρουσι τίποτα ποῦ νὰ μοιάζει μὲ μιὰν αἰώνια ἀλήθειαν. Τὸ ὑποκείμενον εἶναι ἐντελῶς ἀνίκανον νὰ ἰδῆ καὶ νὰ γνωρίσῃ ὅτι δῆποτε ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν

του, τόσο μάλλον πού ἡ γνώση καί τὸ ὄν εἶναι οἱ δυὸ περισσότερο ἀντίθετες μεταξύ τους σφαίρες. Ὁ Παρμενίδης, μὲ τὴν ἀφελή ἀγνοία τοῦ καιροῦ του σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν κριτικὴ τῆς νόησης, πίστεψε πῶς θάφτανε, μὲ τὴν αἰώνια ὑποκειμενικὴ ἔννοια, σ' ἓνα ὄντως ὄν [πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ]. Ἀλλά στὴν ἐποχὴ μας, μετὰ τὸν Κάντ, εἶναι ἀγνοία προκλητικὴ ν' ἀναθέτουμε στὴ Φιλοσοφία, ὅπως τὸ κάνουν ποῦ καί ποῦ, καί κυρίως μερικοὶ ἡμιμαθεῖς θεολόγοι, τὸ καθῆκον νὰ «νοεῖ τὸ ἀπόλυτο διὰ τῆς συνειδήσεως» ἢ νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ διατύπωση τοῦ Χέγκελ: «Τὸ ἀπόλυτο ὑπάρχει, πῶς ὅμως θὰ τ' ἀναζητήσουμε;» ἢ τὴ διατύπωση τοῦ Μπένεκε (1): «Τὸ ὄν πρέπει κατὰ κάποιον τρόπο νὰ μᾶς δοθῇ» πρέπει νὰ μᾶς εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο προσιτό, ἀλλιῶς δὲ θὰ εἶχαμε οὔτε αὐτὴν κἄν τὴν ἔννοια τοῦ ὄντος».

Τὴν ἔννοια τοῦ ὄντος! Σάμπως ἡ πιὸ ἀθλια ἐμπειρικὴ καταγωγή νὰ μὴ φανερωνόταν

κιόλας στὴν ἐτυμολογία τῆς λέξης! Γιατὶ esse (1) σημαίνει κυριολεκτικὰ ἀναπνεῖν. Ἄν ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη τούτη μιλώντας γιὰ ὅλα τὰ πράγματα, εἶναι γιατί, μεταφορικὰ, δηλαδὴ κατὰ ἓναν τρόπο μὴ λογικό, μεταθέτει τὴν πεποίθηση ὅτι ἀναπνεῖ καί ζεῖ σ' ὅλα τὰ πράγματα πού τὴν ὑπαρξὴ τους ἀντιλαμβάνεται σάν μιὰ ἀναπνοὴ ἀνάλογη μὴ τῆ δικῆ του. Σὲ λίγο ὅμως ἡ ἀρχικὴ ἔννοια τῆς λέξης ἐξαλειφεται, ἀλλ' ὥστόσο ὁ ἄνθρωπος ἐξακολουθεῖ νὰ φαντάζεται τὴν ὑπόσταση τῶν πραγμάτων ἀναλογικὰ μὲ τὴ δική του ὑπαρξή, δηλαδὴ ἀνθρωπομορφικὰ καί πάντως μὲ μιὰ μὴ λογικὴ μεταφορικὴ ἐπέκταση. Ὅμως καί γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀκόμη, συνεπῶς ἔξω ἀπ' αὐτὴ τὴ μεταφορικὴ ἐπέκταση, τὸ ἀξίωμα «Ἀναπνέω, συνεπῶς τὸ ὄν ὑπάρχει» εἶναι ἀπολύτως ἀνάρμοστη, γιατί πρέπει νὰ ἀντιτάξῃ κανεὶς τὴν ἴδια ἀντίρρηση ὅπως καί στὸ ἀξίωμα: «*Amibulo, ergo sum* ἢ *ergo est*» (2).

XII

Ἡ ἄλλη ἔννοια, μὲ περιεχόμενο εὐρύτερο ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ὄντος, πού χρωστᾷ τὸ πρωτοφανέρωμά της ἐπίσης στὸν Παρμενίδη, ἀλλά πού χρησιμοποιήθηκε λιγώτερο ἐπιδέξια ἀπ' αὐτὸν παρ' ὅσο ἀπ' τὸν μαθητὴ του τὸν Ζήνωνα, εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ ἄπειρου. Τίποτε τὸ ἄπειρο δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει, γιατί ἂν ὑποθέταμε κάτι τέτοιο, θὰ εἶχαμε τὴν ἀντιφατικὴν ἔννοια ἑνὸς πεπερασμένου ἀπειρου. Καθώς, ὅμως, ἡ πραγματικότητά μας, ὁ σημερινός μας κόσμος φέρει παντοῦ αὐτὸ τὸ χαρακτηριστὴρ τοῦ πεπερασμένου ἀπειρου, ὑποδηλώνει μὲ τὴν ἴδια τὴ φύση του τὸ ἀντίθετο τῆς λογικῆς: τὸ πραγματικό, λοιπόν, εἶναι μιὰ παραίσθηση, ψευτιά, φαντασμαγορία. Ὁ Ζήνων χρησιμοποίησε κυρίως τὴν ἔμμεση ἀπόδειξη. Ἐλεγε λόγου χάρι: «Δὲ μπορεῖ νὰ ὑπαρξῇ κίνηση ἑνὸς τόπου μέσα σ' ἓναν ἄλλον, γιατί ἂν ἐγένετο μιὰ κίνηση τέτοια, θὰ ὑπῆρχε ἓνα πεπερασμένο ἄπειρο» αὐτὸ ὅμως εἶναι ἀδύνατο» (3). Ὁ Ἀχιλλεὺς (4) δὲ θὰ προφθάσῃ ποτέ στὸ

τρέξιμο τῆς χελώνας πού κάπως τὸν προσ-

σ' ἓναν τόπο προτοῦ περᾶσῃ προηγουμένως ἀπὸ ἄπειρο κλήθος ἐνδιαμέσων σταθμῶν. 2) Ἡ κίνηση δὲ μπορεῖ νὰ περατωθῇ· λ.χ. ὁ ταχύπους Ἀχιλλεὺς δὲν εἶναι δυνατό νὰ προφθάσῃ τὴν ἀργακίνητη χελώνα. 3) Τὸ βέλος πού πετάει, οὐσιαστικὰ μένει ἀκίνητο σὲ στάση. 4) Κάθε κίνηση εἶναι σχετικὴ ἢ κίνηση λ.χ. τοῦ ἴδιου ἄρματος φαίνεται διάφορη ἂν συγκριθῇ μὲ ἄρμα ἀκίνητο ἢ μὲ ἄρμα πού κινεῖται σ' ἀντίθετη κατεύθυνση. Μ' ὅς ἴδοῦμε τὸν δεύτερο λόγο ἀπὸ τοὺς τέσσερους: Ὁ ταχύπους Ἀχιλλεὺς δὲν πρόκειται νὰ προσφθάσῃ τὴν χελώνα πού τὸν προσπερνάει ἔστω καί λίγο, γιατί εἶναι ἀνάγκη ὁ Ἀχιλλεὺς νὰ φτάσῃ πρῶτα ἐκεῖ ἀπ' ὅπου ξεκίνησε ἡ χελώνα· ὡστόσο ὅμως φτάσῃ στὸ σημεῖο τοῦτο ἡ χελώνα θὰ προχωρήσῃ κατὰ τὴ ὁδού του δὲ διανύσῃ καί τοῦτο τὸ διάστημα ὁ Ἀχιλλεὺς, ἡ χελώνα θὰ προχωρήσῃ καί πάλι λίγο. Κ' εἶσι θὰ γίνεται στὸ ἄπειρο, ὡστε ἡ χελώνα πάντα νὰ ξεπερνάει κατὰ τὴ τὸν Ἀχιλλεὺς. Ὁ Ἀριστοτέλης κατέδειξε τὸ σαφερὸ τοῦ λόγου τούτου τοῦ Ζήνωνος, γιατί ἐνῶ ὁ Ἀχιλλεὺς προϋποτίθεται τάχιστος, θεωρεῖται στὸ συλλογισμό τοῦ Ἐλεάτη φιλοσόφου ἴσταχῆς μὲ τὴ χελώνα.

Ὁ τρίτος λόγος τοῦ Ζήνωνος εἶναι ὅτι «ἡ διάστις (βέλος), φερομένη ἔστηκεν» (Ἀριστ. Φυσ. Ζ. 9. 239. 30) Βλ. καί Χρ. Ἀνδρουτσός, Λεξ. Ἐλευθερ. τόμος 3, σελ. 112, α' στ.): «Βέλος φερόμενον ἔστηκεν... Ὁ συλλογισμὸς εἶναι ὁ ἀκόλουθος: «Τὸ κινούμενον βέλος κατέχει ὀρισμένον τόπον ἐν ἐκστήτη χρονικῇ στιγμῇ—Ἀλλὰ κατέχειν ὀρισμένον τόπον σημαίνει ἡρεμεῖν—Εἶναι, λοιπόν, φανερόν ὅτι τὸ βέλος τὸ φερόμενον ὡς κινούμενον ἡρεμεῖ».

Ὁ συλλογισμὸς οὗτος τοῦ Ζήνωνος—προσθέτει ὁ Χρ. Ἀνδρουτσός—εἶναι προφανῶς ὁ τῆς εἰς ἀστον ἀναγωγῆς, δι' ἧς ἀνασκευάζεται ἡ κίνηση τοῦ βέλους διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς ἀντιφάσεως, δεικνυσμένου ὅτι ὁ λέγων ὅτι τὸ βέλος κινεῖται λέγει τὸ ἀστον τοῦτο, ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα καί ἴσταται καί κινεῖται. Ὁ συλλογισμὸς τοῦ Ζήνωνος εἶναι προφανῶς παραλογισμὸς ὡς δὲ ἤδη παρατήρησεν ὁ Ἀριστοτέλης, τὸ σφάλμα προέρχεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ζήνων ἐκλαμβάνει τὸν χρόνον συγκείμενον ἐξ ἀδιαιρέτων χρονικῶν στιγμῶν («συμβαίνει δὲ παρὰ τὸ λαμβάνειν τὸν χρόνον σύγκεισθαι ἐκ τῶν νῦν, μὴ διδομένου γὰρ τούτου οὐκ ἔσται ὁ συλλογισμὸς») λ. Φυσ. ΓΙ. 239, 30).

1. Esse, λατινικὸ ἀπαρέμφατο τοῦ sum, εἶμαι, ὑπάρχω.

2. «Περιπατῶ, ἄρα ὑπάρχω, ἢ, ἄρα ὑπάρχει».

1. Φρειδερίκος Ἐδουάρδος Μπένεκε, Γερμανὸς φιλόσοφος (1798-1854). (Σ.τ.Μ.)

2. Πρβ: «Ζήνων δὲ τὴν κίνησιν ἀναιρεῖ λέγων: Τὸ κινούμενον οὐτ' ἐν ᾧ ἔστι τόπῳ κινεῖται οὐτ' ἐν ᾧ μὴ ἔστι». (Διογ. ΙΧ. 72) (Π.τ.Μ.).

3. Πρβ: Ἀριστ. Φυσ. Ζ. 9. 239,9: «τέτταρες δ' εἰσὶν οἱ λόγοι περὶ κινήσεως Ζήνωνος, οἱ παρέχοντες τὰς δυσκολίας ταῖς λύουσιν, πρῶτος μὲν ὁ περὶ τοῦ μὴ κινεῖσθαι διὰ τὸ πρότερον εἰς τὸ ἡμῖσι δεῖν ἀφικέσθαι τὸ φερόμενον ἢ πρὸς τὸ τέλος... δεύτερος δὲ ὁ καλούμενος Ἀχιλλεὺς. ἔστι δ' οὗτος ὅτι τὸ βραδύτατον οὐδέποτε καταληφθήσεται θεόν ὑπὸ τοῦ ταχίστου ἔμπροσθεν γὰρ ἀναγκαῖον ἔλθειν τὸ διώκον, ὅθεν ὤρμησε τὸ φεῦγον, ὡστ' αἰεὶ τι προέχειν ἀναγκαῖον τὸ βραδύτερον...» Ὁ Ζήνων ὑποστηρίζει πῶς κάθε κίνηση εἶναι φαινομενικὴ γιατί 1) ἡ κίνηση δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει ἀρχὴ ἐπειδὴ κανένα σῶμα δὲν μπορεῖ νὰ φτάσῃ

περνάει, γιατί μονάχα γιά νά φτάση στό σημεῖο ἀπ' ὅπου ξεκίνησε ἡ χελώνα, θά ἦταν ἀνάγκη νά διατρέξῃ ἀναρίθμητα διαστήματα, σ' ἀπειρον ἀριθμό, δηλαδή πρῶτα - πρῶτα τὸ μισό τοῦ διαστήματος αὐτοῦ, κατόπιν τὸ τέταρτο, ὕστερα τὸ ὄγδοο, κατόπιν τὸ δέκατο ἔχτα κ.ο.κ. στό ἀπειρο. Ἄν, στήν πραγματικότητα, προφτάση τῆ χελώνα, τὸ φαινόμενο εἶναι παράλογο, δὲν εἶναι λοιπὸν μιὰ ἀλήθεια, μιὰ πραγματικότητα, ἕνα ἀληθινὸ ὄν εἶναι μιὰ ψευδαίσθηση. Γιατί εἶναι πάντοτε ἀδύνατο νά τελειώσῃ τὸ ἀπειρο. Μιὰ ἄλλη κοινότητα ἔκφραση τῆς θεωρίας αὐτῆς εἶναι τὸ βέλος πού πετάει κι' ὥστόσο μένει ἀκίνητο. Σὲ κάθε στιγμή τοῦ πετάγματος τοῦ βρίσκεται σὲ μιὰ κάποια στάση· στὴ στάση τούτη βρίσκεται σὲ ἡρεμία. Πῶς τὸ ἄθροισμα ἑνὸς ἀτελειώτου ἀριθμοῦ στάσεων ἡρεμίας θά ἦταν ταυτόσημο μὲ τὴν κίνηση; Ἡ ἐπαναλαμβανόμενη, λοιπὸν, σ' ἀπειρον ἀριθμὸν ἡρεμίας ἀποτελεῖ τὴν κίνηση, δηλαδή ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετό της; Τὸ ἀπειρο, στήν περίπτωση τούτη, ἐπενεργεῖ στήν πραγματικότητα ὅπως καὶ ἕνα ὄξύ, ἡ πραγματικότητα διαλύεται ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τούτη. Μ' ἂν οἱ ἔννοιες εἶναι σταθερές, αἰώνιες καὶ ὑποστατικές — καὶ γιὰ τὸν Παρμενίδη τὸ ὄν καὶ ἡ σκέψη συγγέονται — ἂν, λοιπὸν, τὸ ἀπειρο δὲν εἶναι δυνατόν νά περατωθῇ, ἂν ἡ ἡρεμία δὲν εἶναι ποτὲ δυνατό νά γίνῃ κίνηση, τὸ βέλος τότε, στήν πραγματικότητα, δὲν σάλεψε ἀπὸ τὴ θέση του, δὲν βγήκε ἀπὸ τὴν ἡρεμία τοῦ· καμιά στιγμή τοῦ χρόνου δὲν κύλησε. Ἡ, μ' ἄλλα λόγια, σ' αὐτὴ τῆ δῆθεν πραγματικότητα πού δὲν εἶναι παρά μόνο φαινομενικότητα, δὲν ὑπάρχουν μήτε χρόνος, μήτε χώρος, μήτε κίνηση. Στὸ τέλος - τέλος, τὸ ἴδιο τὸ βέλος δὲν εἶναι παρά ψευδαίσθηση γιατί προέρχεται ἀπὸ τὴν πολλαπλότητα, ἀπὸ τὴ φαντασμαγορία τοῦ Μῆ - Ἐνός, πλάθεται ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις μας. Ἄν ὑποθέταμε πῶς ἡ κίνηση ἦταν σ' ἀλήθεια πραγματική, δὲν θά ὑπῆρχε ἡρεμία, συνεπῶς οὔτε δυνατόν στάση γιὰ τὸ βέλος, οὔτε, λοιπὸν, διάστημα — πρᾶμα ἐπίσης ἀκατανόητο. Ἄν ὑποθέταμε πῶς ὁ χρόνος ἦταν πραγματικός, δὲν μπορούσε νά ἦταν διαιρετὸς στό ἀπειρο· ὁ χρόνος πού θά χρειαζότανε στό βέλος, θά ἔπρεπε νά ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀρισμένον ἀριθμὸ στιγμῶν — ἡ κάθε στιγμή ἀπ' αὐτὲς θά ἦταν καὶ ἕνα άτομο — πρᾶμα ἀκατανόητο.

Μόλις παραδεχτοῦμε ὅτι τὸ ἐμπειρικὰ δοσμένο περιεχόμενο τῶν παραστάσεων μας, πού ἀντλήσαμε ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ κόσμο, εἶναι ἀλήθεια αἰώνια, καταλήγουμε σ'

ἀντιφάσεις. Ἄν ὑπάρχει ἀπόλυτη κίνηση δὲν ὑπάρχει πιά κίνηση· ἂν ὑπάρχει ἀπόλυτο ὄν δὲν ὑπάρχει πιά ἀπόλυτη πολλαπλότητα, δὲν ὑπάρχει πιά μονάδα. Θάπρεπε νά τὸ εἶχαν ἀντιληφθῇ πῶς μὲ τέτοιες ἔννοιες δὲν θά πετύχαιναν ποτὲ νά φτάσουν στήν οὐσία τῶν πραγμάτων ἢ νά ξεδιαλύνουν τὸν κόμπο τῆς πραγματικότητας. Κι' ὥστόσο ὁ Παρμενίδης κι' ὁ Ζήνωνας διατηροῦν τὴν παγκόσμιαν ἀλήθεια καὶ τὴν παγκόσμιαν ἀξία τῶν ἔννοιων κι' ἀπορρίπτουν τὸν αἰσθητὸ κόσμο ὡς ἀντίθετο στίς ἀληθινὰ καὶ μὲ παγκόσμιαν ἀξία ἔννοιες, σὰν μιὰ ἀντικειμενοποίηση τοῦ παραλογισμοῦ καὶ τῆς ἀντίφασης. Σ' ὅλες τὶς ἀποδείξεις τῶν ξεκινούν ἀπὸ τὴν ἐντελῶς ἀναπόδειχτη καὶ μάλιστα ἀπίθανη ὑπόθεση ὅτι κατέχουμε, στήν ἐννοιοκρατικὴ μας ἰκανότητα, τὸ ὑπέρτατο καὶ ἀποκλειστικὸ κριτήριο τοῦ ὄντος καὶ μὴ ὄντος, δηλαδή τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας καὶ τοῦ ἀντιθέτου της· οἱ ἔννοιες αὐτὲς ὄχι μόνο δὲν ὑποβάλλονται στὴ βάσανο καὶ τῆ διόρθωση τῆς πραγματικότητας ἀπ' ὅπου ἀντλήθηκαν οὐσιαστικά, ἀλλ' ὀφείλουν ἀντίθετα νά μετροῦν καὶ νά κρίνουν αὐτὴ τὴν πραγματικότητα καὶ μάλιστα νά τὴν καταδικάζουν ὅταν βρίσκεται σ' ἀσυμφωνία μὲ τὴν λογική. Γιὰ νά τοὺς παραχωρήσῃ ὁ Παρμενίδης τὶς ἐξουσίες αὐτὲς τοῦ κριτῆ, ἀναγκάστηκε νά τοὺς ἀναγνωρίσῃ τὸ μόνο τύπο τοῦ «εἶναι» πού ἔκρινε ἀξιο τοῦ ὄντος· ἡ σκέψη καὶ ἡ τέλεια αὐτὴ σφαῖρα πού δὲν προῆλθε ἀπὸ τὸ ὄν, δὲν θεωροῦνται πιά σὰν δυὸ διάφοροι τύποι τοῦ «εἶναι» γιατί δὲν ἔπρεπε νά ὑπάρχουν δυὸ τύποι τοῦ «εἶναι». Ἔτσι ἡ τολμηρὴ ἰδέα τῆς ἐξομοίωσης τῆς σκέψης μὲ τὸ «εἶναι» ἔγινε μιὰ ἀναγκαιότητα. Δὲ θά μπορούσε νά καταφύγῃ κανεὶς σὲ καμιά συγκεκριμένη μορφή, σὲ κανένα σύμβολο, σὲ καμιά σύγκριση. Εἶναι μιὰ ἔννοια πού μάταια προσπαθεῖ κανεὶς νά φαντασθῇ, μὰ πού εἶναι ἀναγκαία. Δοξολογήσανε μάλιστα αὐτὴ τὴν ἔλλειψη κάθε ἰκανότητας πρὸς ἀναπαράσταση ὡς τὴν ἀνώτατη θριαμβευτικὴ νίκη ἀπάνω στὸν κόσμο καὶ τὶς ἀξιώσεις τῶν αἰσθήσεων. Ἡ σκέψη κι' αὐτὸ τὸ ροζιάρικο ὄν, τὸ στρογγυλὸ σὰν φούσκα, τὸ ἀκατέργαστο καὶ νεκρὸ, τὸ πηγμένο κι' ἀκίνητο, ἔπρεπε, κατὰ τὴν κατηγορικὴν ἐπιταγὴ τοῦ Παρμενίδη καὶ γιὰ τὸν τρόπο τῆς φαντασίας, νά συμπίπτει ἀπόλυτα καὶ νά εἶναι ὁλότελα ἕν· τί σημαίνει ἂν ἡ ταυτότητα τούτη διαφεύδει τὶς αἰσθήσεις! Εἶν' ἀκριβῶς ἡ ἐγγύηση ὅτι δὲν εἶναι δανεισμένη ἀπ' τὶς αἰσθήσεις.

(Ἄκολουθεῖ)